

O'ZBEK ADABIYOTIDA BADIY SO'Z SAN'ATINING TUTGAN O'RNI VA AHAMIYATI

Abdug'aniyeva Sevinch Dilshod qizi

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti talabasi

Mallayeva Laziza Dilmurod qizi

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada o'zbek adabiyotida badiiy so'z san'atining o'rni va ahamiyati tahlil qilinadi. Badiiy ifoda vositalari, uslubiy imkoniyatlar hamda ularning adabiy asar mazmun va shaklini shakllantirishdagi roli ilmiy jihatdan yoritiladi. Shuningdek, badiiy so'z orqali inson ruhiyati, milliy qadriyatlar va ijtimoiy voqelikning aks ettirilishiga alohida e'tibor qaratilgan. Maqolada o'zbek adabiyoti namunalari misolida badiiy mahorat va estetik ta'sir kuchining ahamiyati ochib berilgan.*

Kalit so'zlar: *badiiy so'z, adabiyot, uslub, ifoda vositalari, estetik ta'sir, milliy qadriyatlar, badiiy mahorat, adabiy jarayon, obraz, til san'ati.*

O'zbek adabiyoti ko'p asrlik tarixga ega bo'lib, unda badiiy so'z san'ati alohida o'rin tutadi. Badiiy so'z nafaqat fikrni ifodalash vositasi, balki inson qalbiga ta'sir etuvchi kuchli estetik qurol sifatida namoyon bo'ladi. Adiblar o'z asarlarida so'z orqali voqelikni tasvirlabgina qolmay, balki o'quvchining his-tuyg'ulariga ta'sir ko'rsatadi, uni ma'naviy kamolotga yetaklaydi. Hozirgi kunda milliy adabiyotning rivojlanish jarayonida badiiy so'zning o'rnini o'rganish, uning uslubiy va estetik xususiyatlarini tahlil qilish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Badiiy so'z — adabiyotning asosiy quroli bo'lib, u orqali ijodkor o'z g'oya va fikrlarini obrazli, ta'sirchan shaklda ifoda etadi. Badiiy so'z oddiy nutqdan farqli ravishda emotsionallik, obrazlilik va ko'p ma'nolilik xususiyatlariga ega. Unda so'zlar nafaqat lug'aviy ma'nosida, balki ko'chma ma'noda ham qo'llaniladi.

Badiiy so'zning asosiy xususiyatlariga quyidagilar kiradi:

- ☒ obrazlilik;
- ☒ ta'sirchanlik;
- ☒ estetik qimmat;
- ☒ milliylik;
- ☒ individual uslub.

Obrazlilik — badiiy so'zning eng muhim xususiyatlaridan biri bo'lib, u orqali fikr va g'oyalar jonli, tasviriy shaklda ifodalanadi. Obrazlilik natijasida o'quvchi asarda tasvirlangan voqea yoki holatni ko'z oldiga keltira oladi. Bu jarayonda metafora, tashbeh, istiora kabi badiiy vositalar muhim rol o'ynaydi. Obrazlilik so'zga chuqur ma'no va estetik ta'sir bag'ishlaydi. Masalan, Alisher Navoiy asarlarida obrazlilik juda yuksak darajada namoyon bo'ladi. Uning she'rlarida muhabbat, tabiat va inson kechinmalari

go'zal tashbeh va metaforalar orqali ifoda etiladi. Masalan, yorning go'zalligi oy yoki quyoshga qiyoslanishi orqali o'quvchida aniq va ta'sirchan obraz hosil qilinadi.

Ta'sirchanlik — badiiy so'zning o'quvchi his-tuyg'ulariga ta'sir qilish qobiliyatidir. Adib so'z orqali o'quvchini quvontiradi, qayg'uga soladi yoki o'yga toldiradi. Ta'sirchanlik so'zning emotsional kuchiga bog'liq bo'lib, u asarning mazmuniga chuqur kirib borishga yordam beradi. Ta'sirchan badiiy matn o'quvchini befarq qoldirmaydi. Masalan, Abdulla Qodiriyning "O'tkan kunlar" romanida qahramonlar taqdiri, muhabbat va ijtimoiy muammolar shunday ta'sirchan ifodalanganiki, o'quvchi ular bilan birga qayg'uradi va quvonadi. Asardagi dramatik holatlar o'quvchi ruhiyatiga chuqur ta'sir ko'rsatadi.

Estetik qimmat — badiiy so'zning go'zallik yaratish va zavq bag'ishlash xususiyatidir. Adabiy asarda so'z nafaqat ma'lumot yetkazadi, balki o'quvchida estetik his-tuyg'ularni uyg'otadi. Badiiy so'z orqali go'zallik, uyg'unlik va nafosat namoyon bo'ladi. Bu esa adabiyotning san'at sifatidagi qimmatini belgilaydi. Bu jihat Zahiriddin Muhammad Boburning she'rlarida yaqqol namoyon bo'ladi. U tabiat manzaralarini juda nafis va uyg'un ifoda etadi. Masalan, bahor tasviri orqali o'quvchi tabiat go'zalligidan estetik zavq oladi.

Milliylik — badiiy so'zda xalqning urf-odatlarini, an'analari, dunyoqarashi va madaniy qadriyatlarining aks etishidir. Har bir millatning adabiyoti uning tili, ruhiyati va hayot tarzi bilan uzviy bog'liq. Badiiy so'z orqali milliy o'ziga xoslik namoyon bo'ladi va bu adabiyotni boshqalardan ajratib turadi. Milliylik asarning mazmuni va tilida yaqqol seziladi. Masalan, Oybekning "Navoiy" romanida o'zbek xalqining tarixi, madaniyati va ma'naviy qadriyatlari chuqur aks etgan. Asarda milliy ruh, tarixiy muhit va xalq hayotining o'ziga xos jihatlari yoritiladi.

Individual uslub — har bir ijodkorning o'ziga xos ifoda usuli va badiiy fikrlash tarzidir. Bu xususiyat orqali adibning shaxsiy dunyoqarashi, tajribasi va estetik qarashlari namoyon bo'ladi. Bir xil mavzuda yozilgan asarlar ham turli mualliflarda turlicha uslubda ifodalanadi. Individual uslub adibni boshqalardan ajratib turadi va uning ijodini o'ziga xos qiladi. Masalan, Erkin Vohidov ijodida samimiylik, falsafiylik va xalqona ruh ustuvor bo'lsa, Abdulla Oripov she'rlarida yuksak pafos va vatanparvarlik g'oyalari yetakchi o'rin tutadi. Ularning har biri o'z uslubi orqali adabiyotda alohida o'rin egallaydi.

O'zbek adabiyotida badiiy so'z san'ati turli ifoda vositalari orqali namoyon bo'ladi. Jumladan, metafora, tashbeh, istiora, giperbola kabi vositalar asarning ta'sirchanligini oshiradi. Bu vositalar yordamida adiblar oddiy fikrni chuqur ma'noli va jozibali tarzda ifodalaydi.

Masalan, tashbeh orqali narsalar o'rtasidagi o'xshashlik yoritilsa, metafora orqali yangi ma'no yaratiladi. Bu esa o'quvchi tasavvurini boyitadi va asarni chuqurroq anglashga yordam beradi.

O'zbek adabiyoti tarixida badiiy so'z san'ati doimo rivojlanib kelgan. Alisher Navoiy, Bobur, Muhammad Yusuf, Abdulla Qodiriy kabi ijodkorlar o'z asarlarida so'z

san'atining yuksak namunasi namoyon etganlar. Ularning asarlarida so'zning nafosati, ma'no chuqurligi va estetik ta'siri yuqori darajada ifoda etilgan.

Ayniqsa, klassik adabiyotda badiiy so'z orqali insonning ichki dunyosi, muhabbat, vafo, adolat kabi abadiy mavzular keng yoritilgan. Zamonaviy adabiyotda esa badiiy so'z yangi uslub va shakllarda namoyon bo'lib, jamiyatdagi o'zgarishlarni aks ettirmoqda.

Badiiy so'z nafaqat estetik zavq bag'ishlaydi, balki tarbiyaviy ahamiyatga ham ega. U insonda go'zallikni anglash, yaxshilik va yomonlikni farqlash qobiliyatini shakllantiradi. Shuningdek, badiiy asarlar orqali milliy qadriyatlar va an'analar avloddan-avlodga yetkaziladi.

O'zbek adabiyotida badiiy so'z san'atining tutgan o'rni va ahamiyati"ni oshirish faqat nazariy gaplar bilan emas, amaliy choralardan bog'liq. Shu bosidan quyida mazkur yo'nalishdagi faoliyat samaradorligiga erishish uchun bir qator taklif va mulohazalar keltirilgan:

1. Ta'lim tizimida badiiy so'zga e'tiborni kuchaytirish. Maktab va oliy ta'lim muassasalarida adabiyot darslarini faqat matn o'qish bilan cheklab qo'ymasdan, badiiy tahlil, ifoda va ijodiy fikrlashga yo'naltirish kerak. Ayniqsa, Alisher Navoiy, Abdulla Qodiriy kabi adiblar asarlarini chuqur tahlil qilish orqali talabalarda badiiy so'zni his qilish qobiliyatini oshirish mumkin.

2. Zamonaviy texnologiyalardan foydalanish. Badiiy asarlarni raqamlashtirish, audiokitoblar, podkastlar va mobil ilovalar orqali keng ommaga yetkazish lozim. Masalan, klassik va zamonaviy asarlarni audio formatda taqdim etish o'qish madaniyatini oshiradi.

3. Yosh ijodkorlarni qo'llab-quvvatlash. Yosh yozuvchi va shoirlar uchun tanlovlar, adabiy festivallar va ijodiy ustaxonalar tashkil etish muhim. Bu orqali yangi iste'dodlar kashf etiladi va badiiy so'z an'analari davom etadi.

4. Tarjima va xalqaro aloqalarni rivojlantirish. O'zbek adabiyoti namunalarini xorijiy tillarga tarjima qilish va jahon adabiyoti durdonalarini o'zbek tiliga o'girish zarur. Masalan, Zahiriddin Muhammad Bobur yoki Oybek asarlarini keng targ'ib qilish orqali milliy adabiyot nufuzini oshirish mumkin.

5. Ommaviy axborot vositalarida adabiyotni targ'ib qilish. Televidenie, radio va internet platformalarida adabiyotga bag'ishlangan ko'rsatuv va loyihalarni ko'paytirish kerak. Badiiy so'zni ommalashtirish orqali jamiyatda kitobxonlik madaniyati rivojlanadi.

6. Teatr va kino san'ati bilan integratsiya. Adabiy asarlar asosida sahna asarlari va filmlar yaratish badiiy so'z ta'sirini kuchaytiradi. Masalan, Abdulla Qodiriy asarlari asosida yaratilgan filmlar keng auditoriyaga ta'sir ko'rsatgan.

7. Ilmiy tadqiqotlarni kuchaytirish. Adabiyotshunoslik sohasida badiiy so'z san'atini chuqur o'rganish, yangi metodologik yondashuvlarni ishlab chiqish va ilmiy maqolalarni ko'paytirish zarur.

Xulosa qilib aytganda, o'zbek adabiyotida badiiy so'z san'ati muhim o'rin tutadi va adabiy asarlarning mazmun-mohiyatini belgilaydi. U nafaqat ijodkorning fikrini ifoda

etadi, balki o'quvchiga kuchli estetik va ma'naviy ta'sir ko'rsatadi. Badiiy so'z orqali milliy madaniyat, qadriyatlar va inson ruhiyati chuqur yoritiladi. Shu bois, uni o'rganish va tadqiq etish adabiyotshunoslikning muhim vazifalaridan biri hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Alisher Navoiy. Xamsa. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 2011.
2. Zahiriddin Muhammad Bobur. Boburnoma. – Toshkent: Yulduzcha, 2008.
3. Abdulla Qodiriy. O'tkan kunlar. – Toshkent: Sharq, 2015.
4. Oybek. Navoiy. – Toshkent: O'zbekiston, 2014.
5. Erkin Vohidov. Tanlangan asarlar. – Toshkent: Sharq, 2016.
6. Abdulla Oripov. Saylanma. – Toshkent: O'zbekiston, 2017.
7. Hamidov H. Adabiyot nazariyasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2001.
8. Raximov T. Adabiyotshunoslikka kirish. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2010.
9. Таштемиров А., Хўжамбердиев А. Оила-турмуш муносабатлари доирасидаги ҳуқуқбузарликларнинг турлари ва таснифи // Универсальная индексная библиотека журнала академических исследований Нового Узбекистана. – 2024. – Т. 1. – №. 6. – С. 4-12.
10. Таштемиров, А. А. "Зўравонлик билан боғлиқ ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тушунчаси ва ўзига хослиги." Innovative achievements in science 2025 (2024): 82-90.
11. Aliqulovich T. A. Atxam o'g'li MX Profilaktika inspektorining ommaviy tadbirlarni o'tkazish jarayonidagi ishtirokining oziga xos xususiyatlari // O'zbekistonda fanlararo innovatsiyalar va ilmiy tadqiqotlar jurnali. – 2023. – Т. 2. – №. 24. – С. 230-235.